

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją
Rafała Soleckiego

Tom 4

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

Tom 4

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją Rafała Soleckiego

Tom 4

Autorzy:
Przemysław Jażdżyk, Anna Lejzerowicz, Kamil Rabiega,
Daniel Skoczylas, Rafał Solecki, Dawid F. Wieczorek

Warszawa 2024

Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 2. Warmia Wschodnia i Natangia Tom 4

Publikacja recenzowana do druku przez
dr. Marka Jagodzińskiego
i dr. Łukasza Miechowicza

Redakcja: Rafał Solecki
Projekt książki: Bartłomiej Gruszka
Skład: Rafał Solecki
Korekty: Jagoda Biskont
Projekt okładki: Rafał Solecki

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
Warszawa 2024

ISBN 978-83-8281-468-2 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-8281-469-9 (wersja elektroniczna)

Publikacja naukowa finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023,
nr projektu 11H 18 0117 86, kwota finansowania 1 346 853 zł

Wydawnictwo:
Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2
01-815 Warszawa
+48 22 561 89 23 (wew. 323)
wydawnictwo@uksw.edu.pl

SPIS TREŚCI

GMINA LELKOWO

Głębock, st. 5	7
Jarzeń, st. 1	21
Wilknity, st. 6	41

GMINA ORNETA

Orneta, st. 7	67
Opin, st. 16	79

GMINA PŁOSKINIA

Giedyle, st. 1	103
Dąbrowa, st. 8	125
Dąbrowa, st. 9	145

GMINA PIENIĘŻNO

Bornity, st. 12	165
Wojnity, st. 1	185
Pieniężno (Kajnity, st. 2)	207
Kajnity, st. 1	233
Lubianka, st. 6	249
Wopy, st. 5	305

WERYFIKACJE NEGATYWNE

Wilknity, st. 1, gm. Lelkowo	327
Bieniewo, st. 7, gm. Lubomino	333
Rogiedle, st. 1, gm. Lubomino	339
Wilczkowo, st. 1, gm. Lubomino	343
Chwałęcín, st. 2, gm. Orneta	347
Osetnik, st. 2, gm. Orneta	351
Tawty, st. 1, gm. Orneta	367
Łoźnik, st. 6, gm. Pieniężno	371
Różaniec, st. 2, gm. Pieniężno	377

Wykaz cytowanej literatury	381
----------------------------------	-----

Osetnik, st. 2

Gmina Orneta

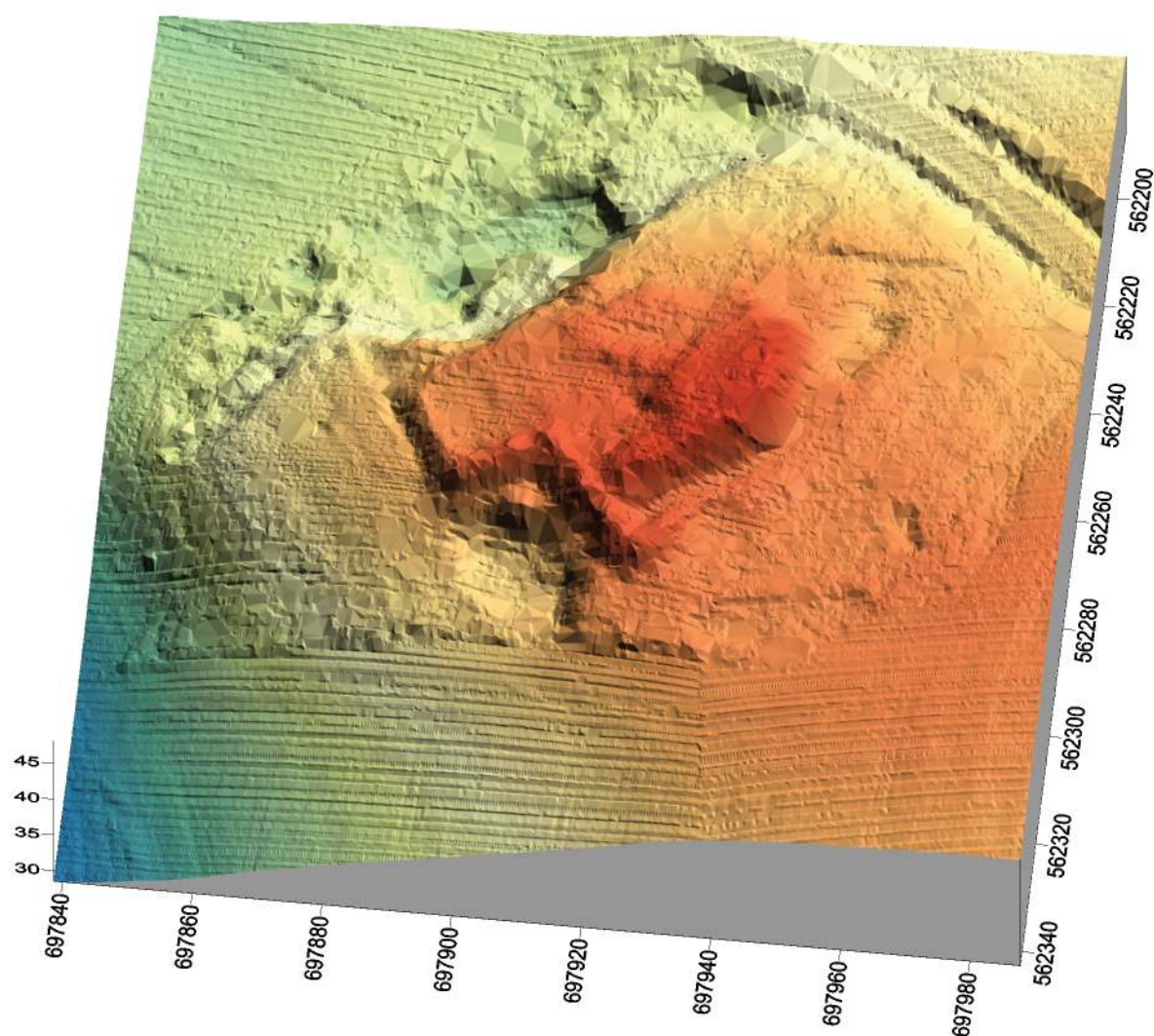
Powiat lidzbarski

AZP 16-56/9

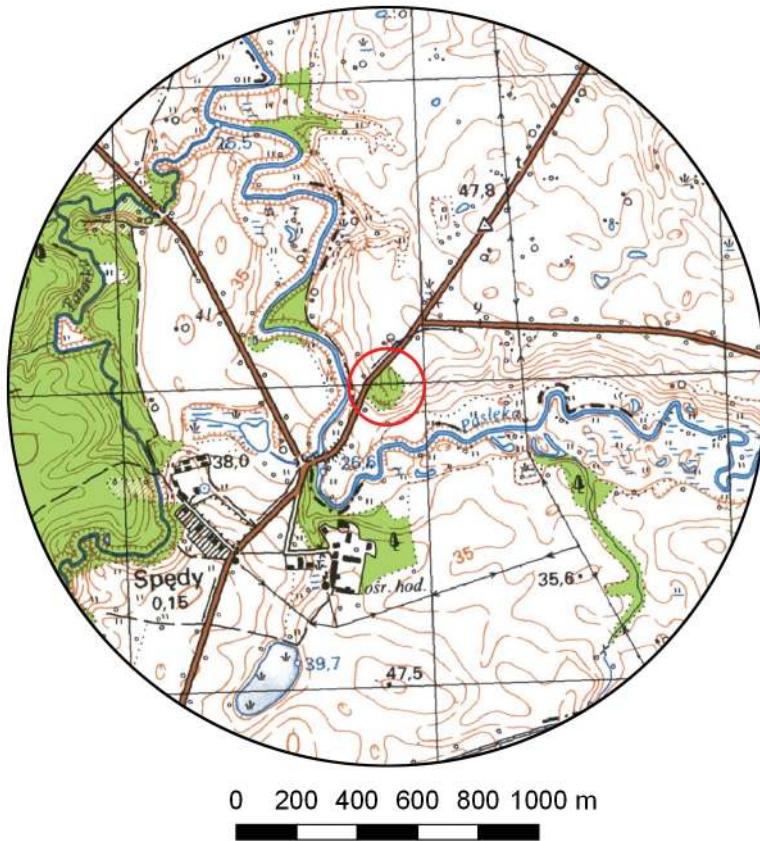
Współrzędne geograficzne:

N 54° 08' 30''

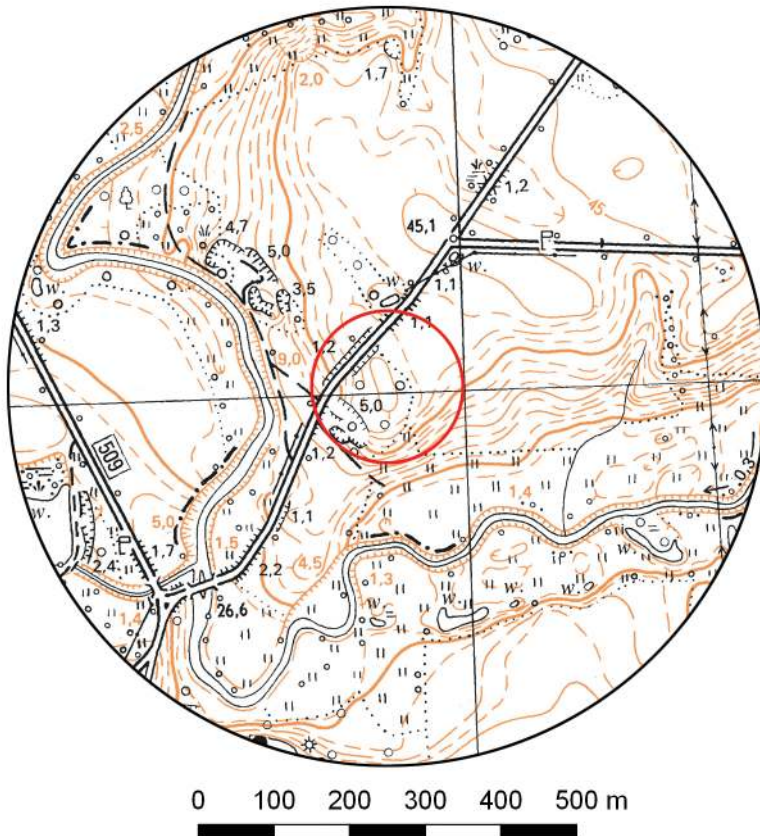
E 19° 57' 12''

Ryc. 1. Stanowisko w Osetniku, st. 2
na mapie w skali 1:25 000
(na podstawie materiałów GUGiK,
oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Stanowisko w Osetniku, st. 2
na mapie w skali 1:10 000
(na podstawie materiałów GUGiK,
oprac. R. Solecki)

WYNIKI WERYFIKACJI

KAMIL RABIEGA I PRZEMYSŁAW JAŻDŻYK

Stanowisko znajduje się w zakolu rzeki Pasłęki, około 2,5 km na południe od wsi Osetnik, przy południowo-zachodniej granicy Warmii. W najbliższym otoczeniu znajduje się wieś Spędy, której zabudowania oddalone są o około 0,7 km na południe. W odległości około 2,5 km na północny zachód znajduje się miejscowość Gładysze, natomiast 3 km na wschód miejscowość Dąbrówka (ryc. 1–2). Według ostatniej przygotowanej dla stanowiska karty ewidencyjnej z 1987 roku sklasyfikowane jest pod numerem AZP 16-56/9 i przypisane do miejscowości Dąbrówka, gdzie otrzymało numer 2. Według obecnego podziału administracyjnego znajduje się w obrębie ewidencyjnym Osetnik.

Stanowisko, ze względu na lakoniczność przekazu Hansa Cromea, było błędnie określane grodziskiem i opisywane w literaturze jako grodzisko w Osetniku (niem. *Wusen*) lub w Spędach (niem. *Spanden*). W 1937 roku Hans Crome zinwentaryzował stanowisko jako *Alte Schanzen* z czasów wojen napoleońskich znajdujące się w Osetniku¹. Trzy lata później w swojej ewidencji grodzisk notuje istnienie *Wehranlage* w Spędach/Osetniku (na wschód od Osetnika i na północ od rzeki Pasłęki bądź w zakolu na jej prawym brzegu)². Poza tym, w miejscowości Spędy wymienia *Schloßberg*, położony

w *Spandener Walde* („lesie spędowskim”), na zachód od rzeki Pasłęki, 3 km na północ od Spędów i 1 km na wschód od Gładyszów³. Pierwsze z wymienionych miejsc jest zapewne tożsame z omawianym francuskim przyczółkiem mostowym z 1807 roku. Drugie zostało zweryfikowane i znane jest obecnie jako grodzisko w Gładyszach, st. 1⁴.

Już około lat 1826–1828 przyczółek mostowy został zewidencjonowany w formie notatki i szkicu przez Johanna Michaela Guisego (ryc. 3). Na niemieckich mapach sprzed II wojny światowej miejsce opisywane było jako *Alte Schanzen* (Stary Szaniec) (ryc. 5:A), lub *Franz. Brückenkopf* (Francuski Przyczółek) (ryc. 5:B).

Te okoliczności spowodowały, że próby odnalezienia grodziska w Osetniku/Spędach prowadzone były w złym miejscu i bez rezultatów. Takie poszukiwania w 1967 roku prowadzili Mieczysław Haftka i Marian Bosy. Spe-netrowali oni lewy brzeg Pasłęki na odcinku od wsi Spędy aż po las w Gładyszach, lecz wynik ich poszukiwań był negatywny. W toku przeprowadzonych wywiadów dowiedzieli się, że podczas prac melioracyjnych we wsi Spędy nad Pasłęką znaleziono „średniowieczny hełm rycerski bogato inkrustowany złotem”. Hełm miał być przechowywany przez lekarza weterynarii Stanisława Daszkiewicza z Rychlików, lecz według słów wyżej wymienionego został mu skradziony. Na

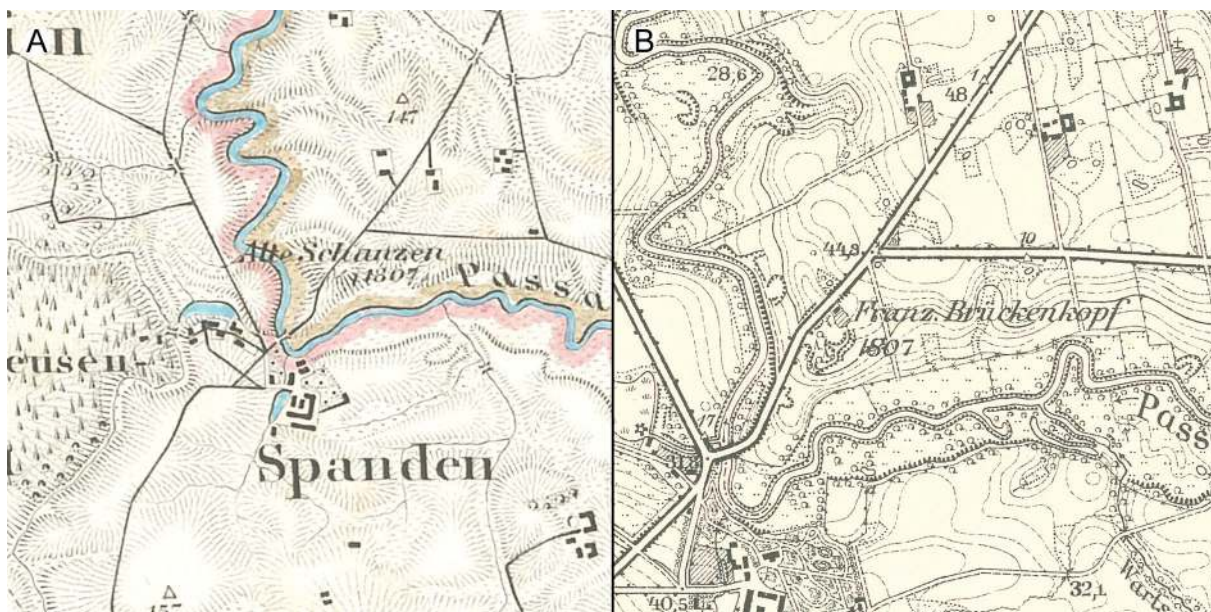
³ Crome 1940: 124.

⁴ Opisane w 3 tomie Katalogu grodzisk Warmii i Mazur.

Ryc. 4. Stanowisko w Osetniku, st. 2 na planie Johanna Michaela Guisego z lat 20. XX wieku

(źródło: Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte, PM-IXh)

Ryc. 5. Stanowisko w Osetniku, st. 2 na: A) mapie *Karte des Deutschen Reiches Generalstabskarte*, 1:100 000, karta *Wormditt*, z około 1872 r. (źródło: www.maps.mapywig.org), B) mapie *Topographische Karte* 1:25 000, *Meßtischblatt*, karta *Wusen* (547), z 1913 r. (źródło: www.maps.mapywig.org)

ręcznie sporządzonej mapie dołączonej do notatki z poszukiwań, autorzy zaznaczyli „grodzisko w pobliskiej wsi Osetnik”, o którego istnieniu dowiedzieli się od dyrektora miejscowego PGR. Prawdopodobnie oznaczyli wówczas przyczółek mostowy⁵.

W 1987 roku stanowisko trafiło do ewidencji stanowisk archeologicznych, a opisano je jako przyczółek mostowy. Wpisu dokonano na podstawie badań powierzchniowych prowadzonych w 1985 roku przez Elżbietę Kowalczyk (pierwszy wpis był dla wsi Dąbrówka, st. 2, AZP 16/56-9 i został zmieniony na Osetnik). Weryfikacji stanowiska dokonał w 1995 roku Marek Jagodziński w ramach programu „Adalbertus”. Opisano je wówczas jako „grodzisko cypłowe, z potężnym wałem zaporowym od północy. Obiekt częściowo zniszczony podczas wojen napoleońskich oraz w czasie ostatniej wojny znajdowały się na nim stanowiska artyleryjskie”. Mimo braku materiału zabytkowego i ustalonej chronologii uznano je za wczesnośredniowieczne i przypisano do kultury pruskiej⁶. Przegląd map sporządzonych w XVI i XVII wieku nie wykazuje istnienia w tym miejscu umocnień obronnych przed XIX wiekiem⁷.

⁵ Informacja z notatki znajdującej w teczce Spędy (Ar/99) w Archiwum WUOZ w Olsztynie, delegatura w Elblągu.

⁶ Jagodziński 1997: 87.

⁷ Mapa Caspara Hennenbergera z widocznym mostem Osetniku i przeprawą w Bardynach (za: Hennenberger 1576) oraz mapa *Stromlauf*

Wczesną wiosną 2017 roku amatorscy pasjonaci historii oraz członkowie grup rekonstrukcyjnych przy użyciu wykrywaczy metalu podjęli poszukiwania mające na celu ustalenie miejsca bitwy pod Spędami. Główny obszar działania detektorystów objął okolicę przyczółka mostowego po drugiej stronie drogi prowadzącej do Dąbrówki. Na podstawie szkicu J.M. Guisego z lat 20. XIX wieku można domniemywać, że obszar ten stanowił pierwotnie zachodnią część umocnień przyczółka, które zostały zniwelowane przez prace rolne i dziś są zupełnie nieczytelne. Głównymi znaleziskami poszukiwaczy na dawnym polu bitwy były kulki muszkietowe i pistoletowe, dwie kule armatnie i odłamki kul – granatów armatnich, najprawdopodobniej rosyjskich. Znaleziono m.in. dwie kule od kartaczownicy, pruski ozdobnik z munsztuku z wizerunkiem konia, element rosyjskiego karabinu, guzik napoleoński 8. Pułku Piechoty Liniowej i wytopiek ołowiowy o wadze 12,7 kg. Nagrano przy tej okazji program telewizyjny z serii „Poszukiwacze historii”. W poszukiwaniach brał udział m.in. Krzysztof Werner, członek elbląskiego Stowarzyszenia Historyczno-Poszukiwawczego „Denar”.

vom Ausfluß aus dem Sarong-See bis Braunsberg Federzeichnung z widocznym mostem koło Olkowa, drogą do Bażyn i Ornety oraz brodami w Lemitach, Spędach (jeden z palisadą) i w Bardynach; mapy te zostały szczegółowo opracowane przez Roberta Klimka, zob. Klimek 2017.

Do 2022 roku stanowisko nie było badane wykopaliskowo. Ze względu na liczne i niejasne informacje o grodzisku w Osetniku/Spędach postanowiono dokonać rozpoznania stanowiska. Celem badań było zweryfikowanie śladów starszego osadnictwa i ustalenie chronologii nawarstwień kulturowych. W tym celu wytyczono dwa wykopy badawcze. Wykop 1 (W1), o wymiarach $1,5 \times 5$ m, znajdował się na szczycie reduty w miejscu największego wyniesienia, a wykop 2 (W2) o wymiarach $1,5 \times 7$ m zlokalizowano na zewnętrznym stoku reduty w kierunku północno-wschodnim i wytyczono tak, aby przecinał zbocze wału reduty, rów obronny i wał zewnętrzny. Położenie wykopów przedstawia ryc. 6.

Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań archeologicznych wydzielono łącznie 30 jednostek stratygraficznych, w tym dwa obiekty (tabela 1). Możliwe było ich rozdzielenie pomiędzy warstwy naturalne i dwie fazy „użytkowe”, z czego dla fazy I

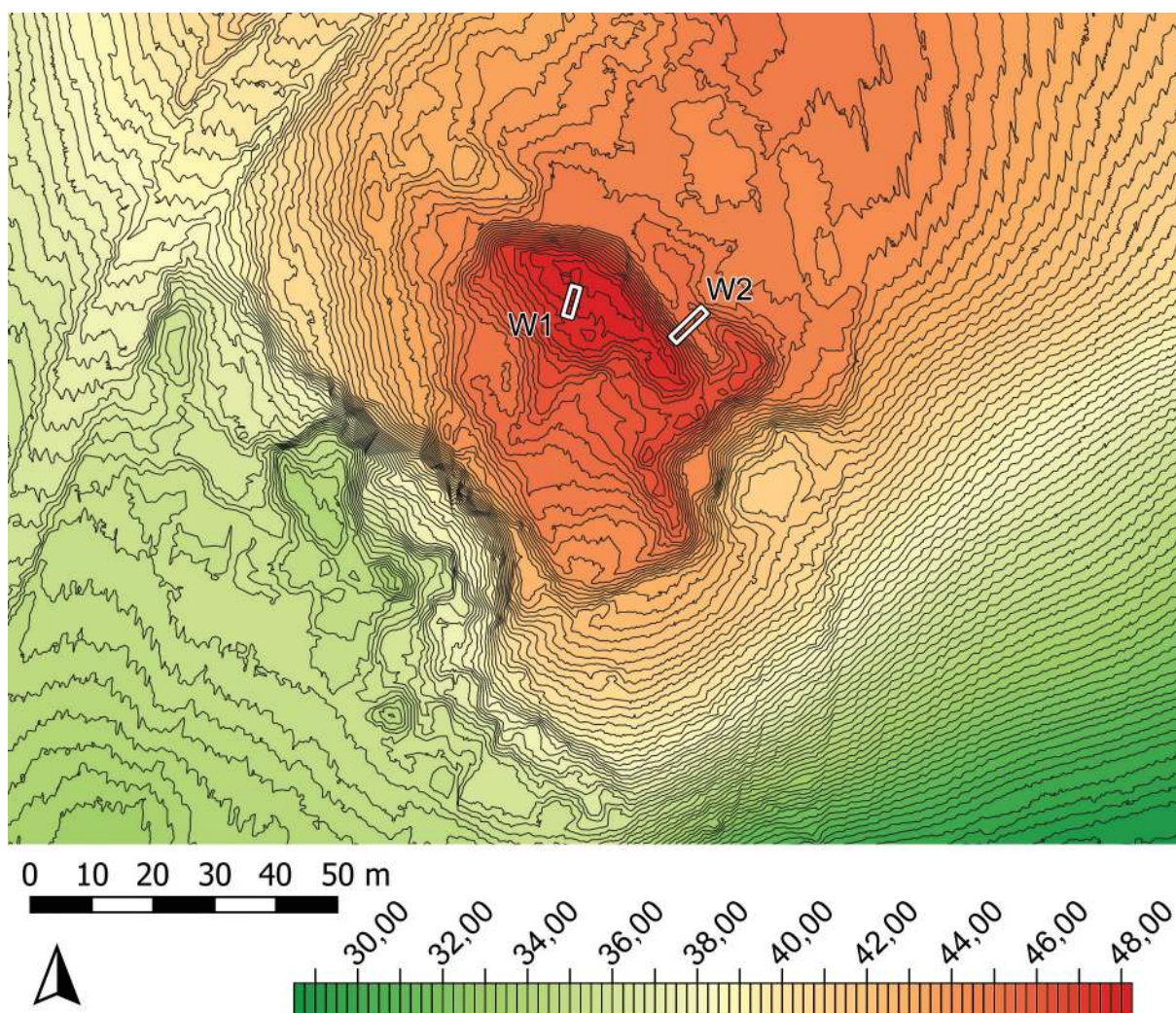
wydzielono trzy mniejsze podfazy A–C, a dla fazy II dwie podfazy A–B. Diagram Harrisa dla wydzielonych jednostek stratygraficznych przedstawia ryc. 7, a zadokumentowane powierzchnie ryc. 8–10.

Warstwy naturalne

Wzniesienie składa się z przemieszanych frakcji glin i piasków. W trakcie badań jako jednostki naturalne w obu wykopach wydzielono ilasty, miejscami sypki, a miejscami zbity piasek z żelazistymi wytrąceniami 17, a także częściowo zalegającą na nim w W2 warstwę gliny z wytrąceniami żelazistymi 28.

Faza I

Fazę tę należy wiązać z okresem wojen napoleońskich i obecnością wojsk francuskich w tych okolicach od 1807 roku. Wtedy to rozpoczęto budowę przyczółka mostowego nad Pasłęką. Na podstawie stratygrafii zadokumentowanych jednostek wydzielono trzy podfazy o oznaczeniach A–C.

Ryc. 6. Osetnik, st. 2. Plan stanowiska z naniesionymi wykopami archeologicznymi (oprac. R. Solecki)

Tabela 1. Osetnik, st. 2. Katalog warstw i obiektów oraz ich zależności stratygraficznych (oprac. K. Rabięga i P. Jażdżyk)

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne geodezyjne (PUGW 2000)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
1	-	1, 2	Całe stanowisko	Y=7431608,7-7431632,5; X=6001751,4-6001760,6	Piaszczysta, organiczna, humusowa ziemia; miąższość do 30 cm; znaleziono w niej nabój z okresu II wojny światowej, fragment żelaza, fragment szkła i 2 fragmenty ceramiki; humus leśny	10YR 3/2	-	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 24
2	-	1	Szczyt wału reduty	Y=7431608,7-7431611,6; X=6001755,4-6001760,6	Piaszczysta, sypka warstwa; miąższość do 45 cm; znaleziono w niej fragment żelaza; nasyp reduty	10YR 5/4	1, 3, 4	11, 15
3	-	1	Szczyt wału reduty	Y=7431609,6-7431611,6; X=6001758,2-6001760,6	Przemieszana warstwa twardej gliny i zbitego, gliniastego piasku; miąższość do 30 cm; nasyp wału reduty na szczycie	10YR 3/4	1, 4	2
4	-	1	Szczyt wału reduty	Y=7431609,4-7431611,3; X=6001757,7-6001759,6	Piaszczysta, przemieszana zbita warstwa organicznej ziemi; miąższość do 20 cm; znaleziono w niej 7 nabojów i 2 łuski z okresu II wojny światowej; zagłębienie przy szczycie wału reduty	10YR 3/3	1	2, 3
5	29	2	Rów po północno-wschodniej stronie wału reduty	Y=7431628,1-7431630,3; X=6001753,2-6001755,3	Piaszczysto-gliniasta ziemia z dużą ilością organiki; miąższość do 20 cm; znaleziono w niej fragment żelaza; spływ - najmłodsze wypełnisko rowu obronnego	10YR 4/4	1	6, 8
6	29	2	Rów po północno-wschodniej stronie wału reduty	Y=7431628,4-7431630,9; X=6001753,4-6001755,9	Piaszczysta i piaszczysto-gliniasta, przemieszana sypka ziemia; miąższość do 85 cm; na jej dnie znaleziono okrągły nabój ołowiany i fragment żelaza; spływ - starsze wypełnisko rowu obronnego	10YR 5/8	1, 5	7, 8, 12, 18, 21, 25, 26, 29
7	-	2	Niski wał po północno-wschodniej stronie reduty	Y=7431630,3-7431632,4; X=6001754,5-6001757,3	Gliniasta, przemieszana, zbita ziemia; miąższość do 40 cm; górna warstwa nasypu wału po północno-wschodniej stronie rowu obronnego	10YR 4/4	1, 6	9, 12
8	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431626,2-7431629,3; X=6001751,4-6001754,6	Piaszczysto-gliniasta ziemia z grudkami gliny; miąższość do 40 cm; warstwa nasypu wału reduty	10YR 5/4	1, 5, 6, 24	18, 23, 29
9	-	2	Niski wał po północno-wschodniej stronie reduty	Y=7431630,3-7431632,4; X=6001755,2-6001757,3	Przemieszana glina z elementami sedymendu piaszczystego i bielcowymi wtętami; miąższość do 70 cm; warstwa nasypu wału po północno-wschodniej stronie rowu obronnego	10YR 5/6	7	12
10	-	1	Szczyt wału reduty	Y=7431608,7-7431611,6; X=6001755,4-6001760,6	Piaszczysta jednorodna warstwa; miąższość do 50 cm; nasyp reduty	10YR 4/6	11, 16, 30	13, 14
11	-	1	Szczyt wału reduty	Y=7431608,7-7431611,6; X=6001755,4-6001760,6	Piaszczysta jednorodna ziemia z bielcowymi przejaśnieniami; miąższość do 20 cm; warstwa użytkowa po wykopaniu jamy zasobowej	10YR 5/4	2, 15	10, 16, 30
12	-	2	Niski wał po północno-wschodniej stronie reduty	Y=7431629,6-7431632,4; X=6001754,5-6001757,3	Gliniasto-piaszczysta, zbita ziemia; miąższość do 65 cm; najstarsza warstwa nasypu wału po północno-wschodniej stronie rowu obronnego	10YR 4/4	1, 6, 7, 9	17, 27, 29
13	-	1	Szczyt wału reduty	Y=7431608,7-7431611,6; X=6001755,4-6001760,6	Piaszczysta warstwa z drobinami węgla drzewnych; miąższość do 15 cm; znaleziono w niej oborek żelazny, 2 fragmenty ceramiki i 5 fragmentów kości zwierzęcych; humus pierwotny	10YR 6/6	10, 14, 16	17
14	-	1	Szczyt wału reduty	Y=7431608,7-7431611,6; X=6001755,4-6001760,6	Twarda i zbita glina; miąższość do 15 cm; warstwa utwardzająca grunt nad humusem pierwotnym powstała na początku budowy reduty	10YR 6/4	10, 16	13
15	16	1	Szczyt wału reduty	Y=7431609,8-7431611,1; X=6001758,2-6001759,8	Piaszczysta jednorodna ziemia; miąższość do 70 cm; znaleziono w niej 1 fragment ceramiki; wypełnisko prostokątnego obiektu (jamy zasobowej)	10YR 5/6	2	11, 16, 30
16	16	1	Szczyt wału reduty	Y=7431609,8-7431611,1; X=6001758,2-6001759,8	Prostokątny obiekt; szerokość ok. 130 cm; głębokość ok. 70 cm; zagłębiony w humus pierwotny i podłoże naturalne ok. 25 cm; jama zasobowa	-	11, 15, 30	10, 13, 14, 17
17	-	1, 2	Całe stanowisko	Y=7431608,7-7431632,5; X=7431627,3-6001760,6	Ilasty, miejscami sypki, a miejscami zbity piasek z żelazistymi wytrąceniami; podłoże naturalne	10YR 5/4	12, 13, 16, 22, 26, 27, 29	28
18	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431626,2-7431629,3; X=6001751,4-6001754,6	Gliniasto-piaszczysta, przemieszana ziemia; miąższość do 70 cm; nasyp wału reduty	10YR 4/3	6, 8, 23	19, 21
19	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431626,2-7431628,0; X=6001751,4-6001753,2	Cienka warstwa ciemnej zbitej gliny i zglinionego piasku między 20 a 21; miąższość do 20 cm; starszy element nasypu wału reduty	10YR 4/3	18, 21	20
20	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431626,2-7431628,0; X=6001751,4-6001753,2	Zbita piaszczysto-gliniasta ziemia; miąższość do 20 cm; starszy element nasypu wału reduty	10YR 6/4	19, 21	22, 25
21	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431626,2-7431629,3; X=6001751,4-6001754,6	Zbita piaszczysto-gliniasta ziemia; miąższość do 25 cm; starszy element nasypu wału reduty	10YR 6/4	6, 18	19, 20, 22, 25, 26

Tabela 1. Osetnik, st. 2. Katalog warstw i obiektów oraz ich zależności stratygraficznych (oprac. K. Rabiega i P. Jażdżyk)

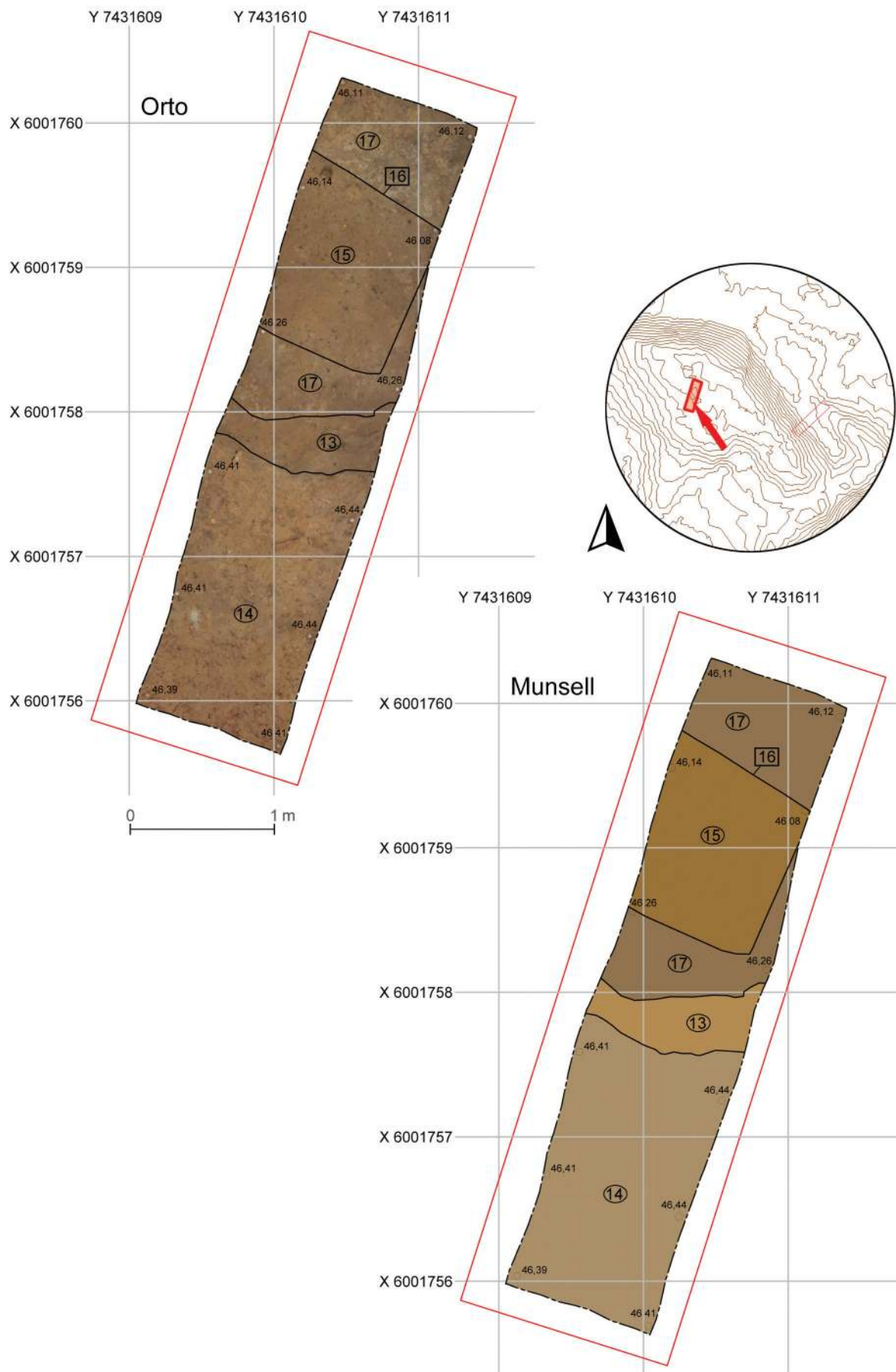
Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne geodezyjne (PUGW 2000)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
22	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431626,2-7431629,3; X=6001751,4-6001754,6	Piaszczysta warstwa z drobinami węgla drzewnych; miąższość do 30 cm; humus pierwotny	10YR 6/3	20, 21, 25, 26	17, 28
23	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431626,2-7431627,9; X=6001751,4-6001753,5	Twarda grudkowata glina z frakcjami piaszczystymi i zbielicowanymi wtrętami; miąższość do 50 cm; nasyp wału reduty	10YR 5/3	8	18
24	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431626,2-7431627,9; X=6001751,4-6001752,9	Gliniasta, przemieszana, zbita ziemia; miąższość do 30 cm; najmłodszy element nasypu wału reduty od strony północno-wschodniej	10YR 4/2	1	8
25	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431627,3-7431629,5; X=6001751,9-6001754,6	Gliniasto-piaszczysta ziemia; miąższość do 20 cm; najstarszy element nasypu wału reduty	10YR 4/3	6, 20, 21	22, 26
26	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431628,3-7431629,5; X=6001753,4-6001754,6	Przemieszana gliniasto-piaszczysta ziemia; miąższość do 20 cm; osunięcie powstałe w trakcie sypania wału	10YR 6/4	6, 21, 25	17, 22, 29
27	-	2	Niski wał po północno-wschodniej stronie reduty	Y=7431629,9-7431632,1; X=6001755,8-6001757,1	Piaszczysta warstwa z drobinami węgla drzewnych; miąższość do 15 cm; humus pierwotny	10YR 6/3	12	17
28	-	2	Północno-wschodnie zbocze wału reduty	Y=7431626,7-7431629,5; X=6001751,4-6001753,5	Gлина z wytrąceniami żelazistymi; podłoże naturalne	10YR 6/6	17, 22	-
29	29	2	Rów po północno-wschodniej stronie wału reduty	Y=7431628,4-7431630,4; X=6001753,4-6001755,6	Rów o szerokości do 140 cm; zagłębiony w podłoże naturalne ok. 50 cm; wkop rowu obronnego	-	6, 8, 12, 26	17
30	-	1	Szczyt reduty	Y=7431610,1-7431611,6; X=6001759,4-6001760,6	Twarda warstwa gliny; miąższość do 20 cm; wzmocnienie wału zabezpieczające przed osuwaniem się ziemi w pobliżu jamy zasobowej	10YR 6/4	11, 15	10, 16

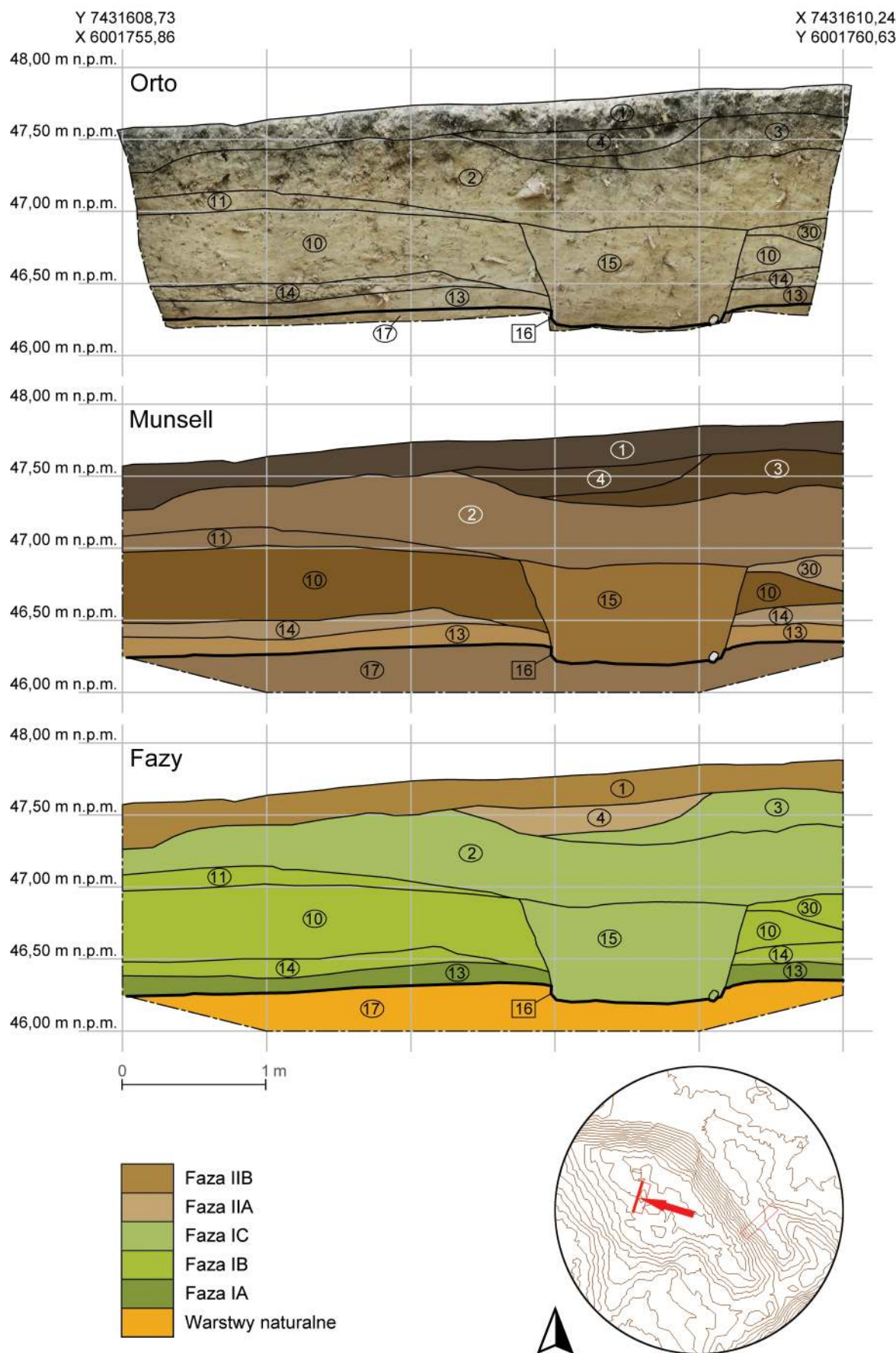
Ryc. 7. Osetnik, st. 2. Diagram relacji stratygraficznych (oprac. K. Rabiega)

Faza IA wiąże się z początkiem obecności francuskiej i rozpoczęciem prac na zastanych nawarstwieniach. Wówczas nad naturalnym podłożem pagórka morenowego zalegał humus pierwotny, którego ślady zachowały się w obu wykopach w postaci stosunkowo cienkich piaszczystych warstw ziemi zawierających drobiny węgla drzewnych. Humus pierwotny w W1 reprezentuje piasek z drobinami węgla drzewnych 13, w którym znaleziono żelazną obręcz, 2 fragmenty ceramiki i 5 fragmentów kości zwierzęcych. W W2 były to piaszki 22 i 27 z drobinami węgla drzewnych.

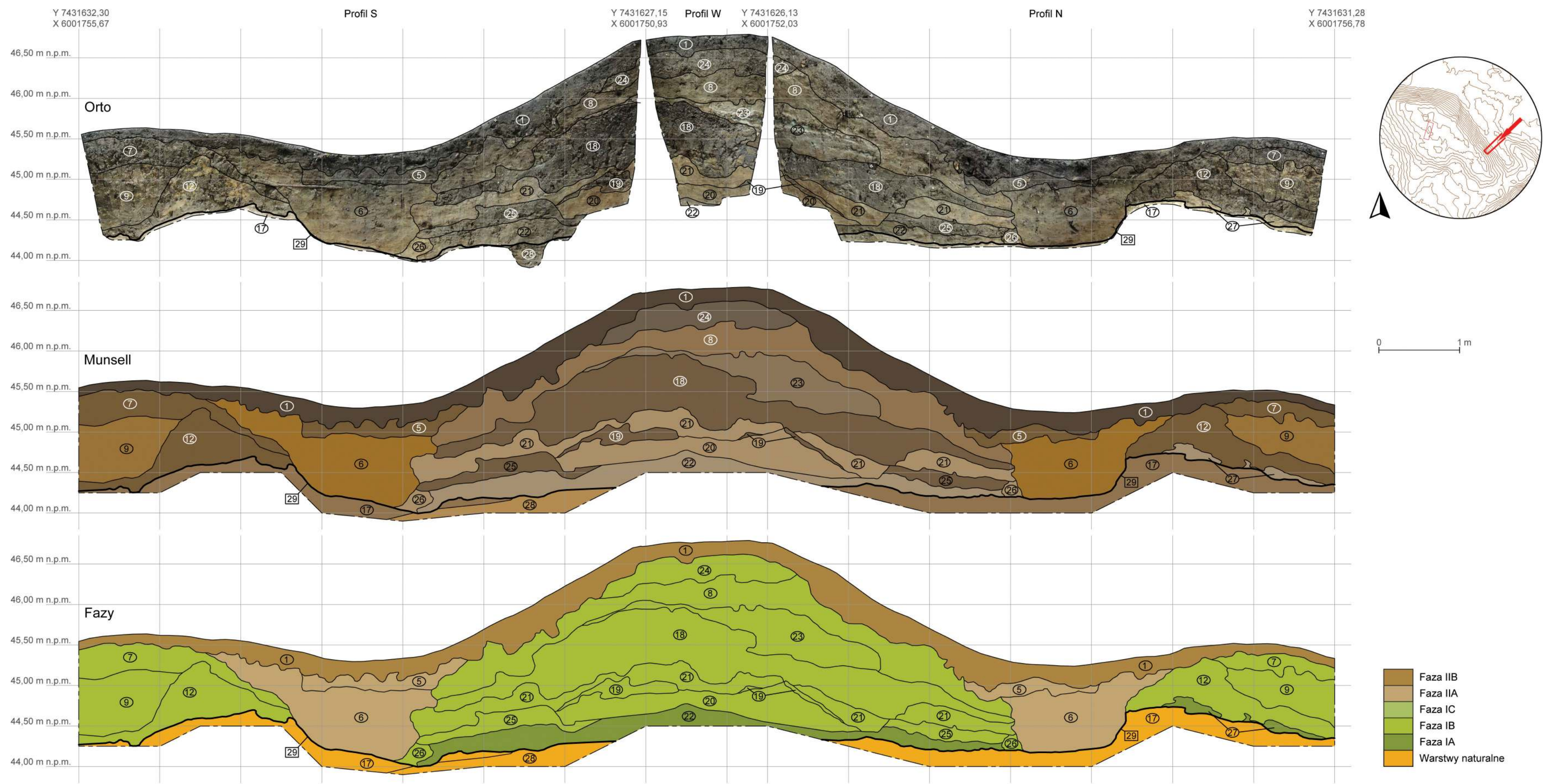
Faza IB odzwierciedla budowę umocnień ziemnych reduty, ukształtowanie szanów i wałów. Szczyt wzniesienia został utwardzony zbitą gliną 14 o miąższości do 15 cm, położoną bezpośrednio nad humusem pierwotnym. Powyżej nadsypano 50 cm piaszczystej, jednorodnej warstwy ziemi 10, a przy krawędzi najwyższego punktu reduty uformowano prostokątną jamę zasobową 16 poprzez częściowe zagłębienie w humus pierwotny i podłoże naturalne (na głębokość około 25 cm). Jej szerokość wynosiła około 130 cm, a głębokość prawdopodobnie 70 cm. Od strony północnej jamę zabezpieczała warstwa twardej gliny 30, która wzmacniała wał, zabezpieczając przed osuwaniem się ziemi. Powyżej

Ryc. 8. Osetnik, st. 2. Stratygrafia nawarstwień na szczycie reduty – wykop 1, plan (oprac. K. Rabiega)

Ryc. 9. Osetnik, st. 2. Stratygrafia nawarstwień na szczycie reduty – wykop 1, profil W (oprac. K. Rabięga)

Ryc. 11. Osetnik, st. 2. Stratygrafia nawarstwień poniżej szczytu reduty od strony wschodniej – wykop 2, profile S, W i N (oprac. K. Rabiega, R. Solecki i P. Jażdżyk)

zalegała stosunkowo cienka warstwa użytkowa, która zachowała się w postaci piaszczystej, jednorodnej ziemi z bielcowymi przejaśnieniami 11, powstała najpewniej w trakcie funkcjonowania reduty.

W W2 zarejestrowano nawarstwienia związane z budową reduty oraz niższego wału od strony północno-wschodniej. W pierwszej kolejności powstał wkop rowu obronnego 29, zagłębiony w podłoże naturalne na około 50 cm. Jego szerokości dochodziła do 140 cm. Na południowy zachód od rowu usypano stok wału reduty. Tworzą go przemieszane piaszczysto-gliniaste warstwy o zróżnicowanych frakcjach: starsze jednostki o stosunkowo małej miąższości (26, 25, 20, 19, 21), a także młodsze o maksymalnej miąższości do około 40–50 (18, 23, 8). Najmłodszym elementem nasypu wału reduty od strony północno-wschodniej jest gliniasta, przemieszana, zbita ziemia 24. Nasyp mniejszego wału po północno-wschodniej stronie rowu obronnego tworzą warstwy gliniasto-piaszczyste (12, 9, 7).

W fazie IC widoczne są nawarstwienia wskazujące na intencjonalne podwyższenie reduty przyczółka. Prawdopodobnie zasypało wówczas jamę zasobową piaszczystą jednorodną ziemią 15, w której podczas badań natrafiono na 1 fragment ceramiki. Ponadto najwyższy punkt wzniesienia został podniesiony o około 50 cm poprzez nadsypanie jednorodnej piaszczystej ziemi 2, podobnej do wypełniska jamy zasobowej. W najwyższym punkcie nadsypano dodatkowo przemieszaną warstwę twardej gliny i zbitego, gliniastego piasku 3 o miąższości do 30 cm.

Faza II

Do tej fazy zaliczono jednostki powstałe w wyniku procesów erozyjnych, które zachodziły w okresie po opuszczeniu stanowiska przez wojska francuskie w pierwszej połowie XIX wieku. Na podstawie stratygrafii z dokumentowanych jednostek wydzielono dwie podfazy oznaczone A–B.

Fazę IIA w W1 reprezentuje piaszczysta, przemieszana, zbita warstwa organicznej ziemi 4. Tworzyła ona zagłębienie przy szczycie wału reduty i związana jest z okresem II wojny światowej – znaleziono w niej 2 łuski i 7 nabojów do karabinu.

W W2 do tej podfazy tej przypisano wypełnisko rowu obronnego – piaszczystą i piaszczysto-gliniastą, przemieszaną, sypką ziemię 6, na której dnie znaleziono okrągły nabój

ołowiany i fragment żelaza; a także piaszczysto-gliniastą ziemię z dużą ilością materii organicznej 5, w której znaleziono fragment żelaza.

Do fazy IIB należy współczesny poziom użytkowy złożony z ciemnej, piaszczystej, organicznej ziemi 1, pokrywającej cały obszar stanowiska.

Znaleziska

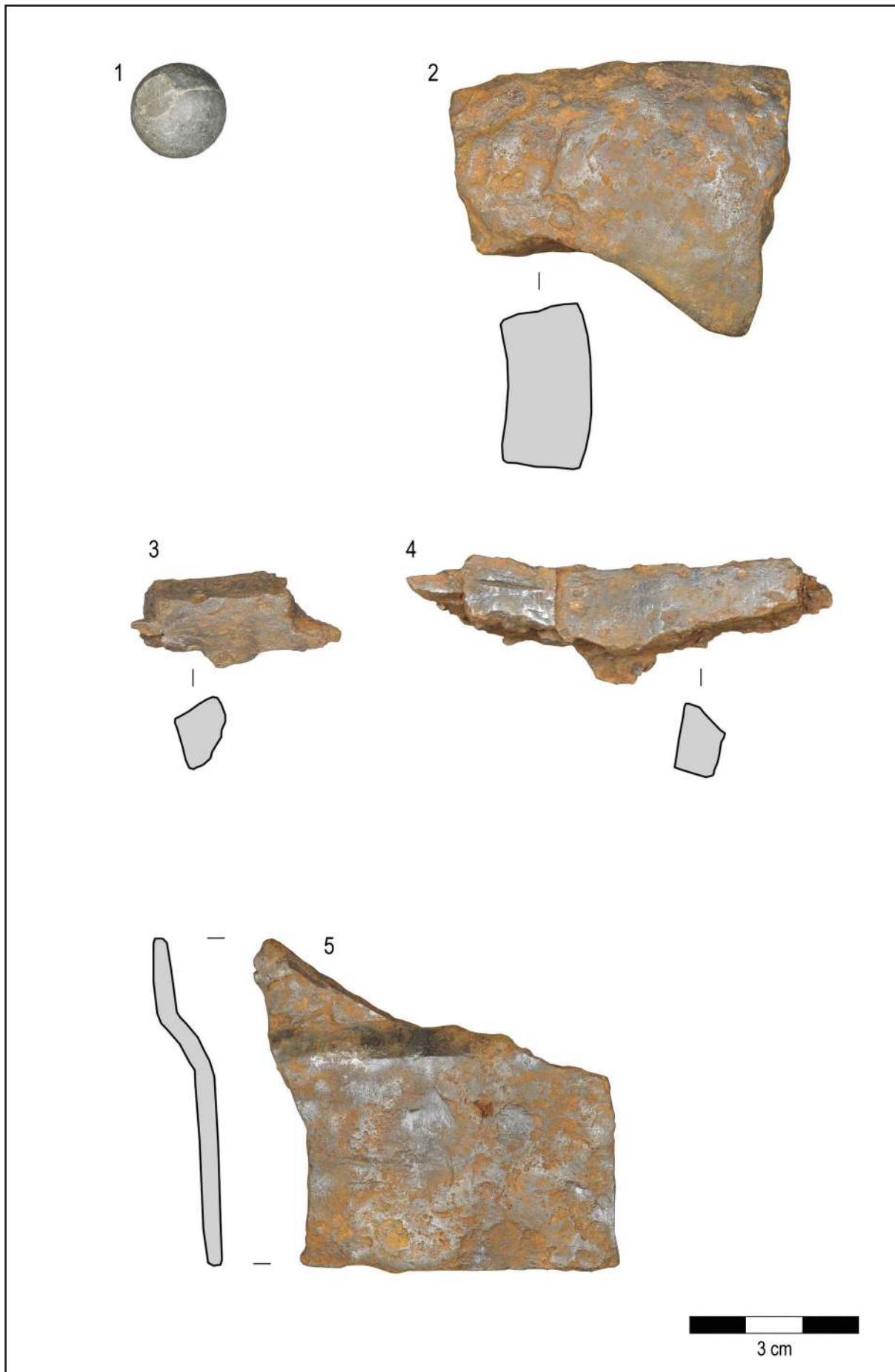
W trakcie badań pozyskano 5 fragmentów ceramiki. Noszą one cechy diagnostyczne, które pozwalają je datować na wczesną epokę żelaza. Większość z nich znaleziono jednak na wtórnym złożu, a znalazły się tu w trakcie nawożenia ziemi do usypania szanćców. Ziemię najpewniej pobierano z najbliższej okolicy, a analiza osadnictwa przeprowadzona w oparciu o karty ewidencyjne stanowisk archeologicznych z AZP wskazuje, że tuż obok wyniesienia reduty, na północ od niej, zlokalizowane są dwa stanowiska z wczesnej epoki żelaza¹. Najpewniej więc, znaleziona ceramika pochodzi ze wspomnianych zniszczonych stanowisk. W trakcie badań nie uchwycono bowiem żadnej jednostki stratygraficznej, którą można by datować na tak wczesny okres.

Z okresem wojen napoleońskich można łączyć znalezisko ołowianej kulki do muszketu, o średnicy 17 mm (tabl. 1:1) oraz odłamek żeliwnej kuli armatniej (tabl. 1:2). Zapewne z tego okresu pochodzą także żeliwne i stalowe odłamki, ale o niedającym się ustalić pochodzeniu (tabl. 3–5). Być może to pozostałości kuli armatnich, bądź zniszczonego sprzętu wojskowego (np. armaty).

Chronologia

We wczesnej epoce żelaza, w zakolu rzeki Pasłęki przy jej północnym brzegu, na wysokości dzisiejszej miejscowości Spędy, funkcjonowała osada, prawdopodobnie o charakterze otwartym. Zamieszkiwała ją ludność, którą można łączyć z archeologiczną kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich. Prowadzone w przeszłości badania powierzchniowe, ani przeprowadzone w 2021 roku badania wykopaliskowe, nie wykazały umocnień, które można by datować na ten okres. Do chwili

¹ Są to: osada kultury pomorskiej lub kultury kurhanów zachodniobałtyjskich skatalogowana, jako AZP 16-56/14 oraz osada kultury kurhanów zachodniobałtyjskich skatalogowana jako AZP 16-56/15.

Tablica 1. Osetnik, st. 2. Zabytki wydzielone (fot. W. Weker)

obecnej możliwe jest uchwycenie jej pozostałości w postaci materiału ceramicznego występującego na powierzchni ziemi, na obszarze przylegającym od północy do drogi 509 pomiędzy miejscowościami Spędy i Osetnik.

W latach 1807–1813 ta część Prus Wschodnich była okupowana przez wojska francuskie. W omawianym miejscu, w roku 1807, zbudowano umocniony przyczółek mostowy przy bardzo ważnej przeprawie przez Pasłękę. Główna reduta znajdowała się 300 m od mostu, zaś na przedpolu znajdował się podwójny zasiek. Wszystko uzupełnione było rowem i palisadą. Wewnątrz przyczółka położony był duży obóz dla żołnierzy. Od reduty przebiegała droga do mostu, również zabezpieczona mniejszym szańcem i zasiekami. 4 i 5 czerwca 1807 roku w pobli-

żu przyczółka mostowego w Spędach wojska napoleońskie starły się z siłami rosyjsko-pruskimi. W bitwie tej Francuzi pokonali zjednoczonych Prusaków i Rosjan, a następnie ścigali ich aż do Osetnika. Atak na Spędy zakończył się klęską sił prusko-rosyjskich i stratą około 500 żołnierzy².

Pozostałości przyczółka mostowego powstałego na początku XIX wieku są dość dobrze zachowane, a forma terenowa czytelna. Przeprowadzone badania archeologiczne nie wykazały obecności form terenowych, które mogłyby być pozostałościami umocnień starszych niż XIX–XX wiek, a co za tym idzie, nie potwierdzono informacji w literaturze przedmiotu o istnieniu w tym miejscu grodziska.

² Arnold i Reinertsen 2012: 160.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Antolak, M.
2013. Problemy zagospodarowania turystycznego rezerwatów przyrody na przykładzie rezerwatu przyrody „Dolina rzeki Wąszy”. *Zeszyty Naukowe. Inżynieria Środowiska* 149(29), 14–22.
- Antoniewicz, J.
1964. Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach. *Światowit* 25: 5–211.
- Arnold, J.R. i R.R. Reinertsen
2012. *Triumf Napoleona. Kampania Frydlandzka 1807 roku*. Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V.
- Bender, J.
1871. Grabhügel im Födersdorfer Forste. *Alt-preußische Monatsschrift* 8, 177–182.
1887. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*. Band 9, Heft 27–29. Braunsberg: Verlag von Hune’s Buchhandlung.
- Bezenberger, A.
1909. Hügelgräber in dem Födersdorfer Forst. *Sitzungsberichte der Altertums-gesellschaft Prussia* 22: 1–27.
- Biermann, F., C. Herrmann, A. Koperkiewicz i E. Ubis
2019. Burning Alt-Wartenburg. Archaeological evidence for the conflicts between the Teutonic Order and the Grand Duchy of Lithuania from a deserted medieval town near Barczewko (Warmia, Poland). *Lietuvos archeologija* 45: 265–293
DOI: 10.33918/25386514-045008
- Biskup, M.
2019. *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308–1521*. Oświęcim: Napoleon V.
- Böttcher, A.
1894. *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen. 4: Die Bau- und Kunstdenkmäler in Ermland*. Königsberg: Teichert.
- Buko, A.
1990. Wykorzystanie zjawiska erozji ceramiki w analizach procesów formowania się stanowisk osadniczych. *Sprawozdania Archeologiczne* 42: 349–359.
- Ceynowa B. (red.)
2020. *Kawa czy herbata? Archeologiczne świadectwa konsumpcji napojów w dawnym Gdańsku*. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne w Gdańsku.
- Chilińska-Früboes, A.
2018. Zapinki oczkowe serii głównej jako głos w dyskusji nad początkami kultury Dollkeim-Kovrovo, [w:] S. Wadył, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur. Tom 2*: 15–41. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Chojnacka-Banaszkiewicz, A.
2017a. Stary Folwark, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 129–182. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017b. Stary Folwark, st. 1: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 191–193. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Cieśliński, A.
2016. The society of Wielbark culture, AD 1–300, [w:] A. Rzeszotarska-Nowakiewicz (red.), *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the early middle ages. Chapter 4. 500 BC – 500 AD*: 217–255. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Crome, H.
1937. Karte und Verzeichnis der vor- und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreussen. *Altpreußen* 2: 97–125.
1940. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens. *Prussia: Zeitschrift für Heimatkunde* 34: 83–154.
- Dąbał, J.
2015. Wyroby ceramiczne, [w:] J. Dąbał, K. Krawczyk i T. Widerski (red.), Gdańsk, *Twierdza Wisłoujście. Badania archeologiczno-architektoniczne w latach 2013–2014*: 221–264. Gdańsk: Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Uniwersytet Gdański.
- Dąbrowski, J.
1960. Badania na grodzisku Łęcze pow. Elbląg w roku 1958. *Wiadomości Archeologiczne* XXVI/3–4: 266–272.
1967. Wyniki prac wykopaliskowych na grodzisku Łęcze, pow. Elbląg. *Wiadomości Archeologiczne* XXXII/3–4: 385–404.
1997. *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*. Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Drzewicz, A.
2004. *Wyroby z kości i poroża z osiedla obronowego ludności kultury łużyckiej w Biskupinie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Eichhorn, A.
1863. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertums-kunde Ermlands*. Band 2, Heft 4–6. Mainz: Verlag von Franz Kichheim.

1866. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*. Band 3, Heft 7–9. Braunsberg: Verlag von Eduard Peter.
- Florek, M.
 2014. Czy „grodzisko” to dawny, zniszczony gród? O niebezpieczeństwach korzystania ze źródeł topomastycznych. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* XXXV: 171–188.
- Gackowski, J.
 2000. Osiedla nawodne z Mołtajn i Pieczarek na tle osadnictwa Pojezierza Mazirskiego we wczesnej epoce żelaza. *Światowit* 2(43)/Fasc. B: 65–69.
- Gierlach, B.
 1966. Zabytki metalowe, [w:] J. Gąsowski, B. Gierlach i E. Kowalczevska (red.), *Materiały wykopaliskowe z Zamku Królewskiego w Warszawie. Tom I*: 141–150. Warszawskie Materiały Archeologiczne 1. Warszawa: Prezydium Stołecznej Rady Narodowej – Wydział Kultury, Urząd Konserwatorski M. St. Warszawy – Konserwator Zabytków Archeologicznych.
- Gładki, M. i A. Jaremek
 2021. Materiały z badań ratowniczych na stan. 25 w Strużynie, gm. Morąg, pow. ostródzki. Kolejny głos w dyskusji nad tzw. „pograniczem bałtyjsko-pomorskim” w późnej epoce brązu i początkach wczesnej epoki żelaza. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 15: 79–98.
- Gryzińska-Sawicka, N.
 2012. Próba modelowego ujęcia gospodarki na Pomorzu we wczesnym okresie rzymskim. *Przegląd Archeologiczny* 60: 85–105.
- Haftka M. i S. Wadył
 2015. *Węgry: zespół osadniczy na pograniczu pomorsko-pruskim w XI–XII w.* Malbork: Muzeum Zamkowe w Malborku.
- Henneberger, C.
 1576. *Prussiae, das ist des Landes zu Preussen, welches das herrichste Theil ist Sarmathiae Europae eigentliche und warhafftige Beschreibung*, skala około 1:370 000, Königsberg.
 1595. *Erclerung der Preüssischen grössern Landtaffel oder Mappen Mit leicht erfindung aller Stedte, Schlösser, Electen, Kirchdörffer, Orte, Ströme fliesser vnd See so darinnen begriffen*. Królewiec: bey Georgen Osterbergern.
- Herrmann, J.
 2002. Tradition und Neubeginn ur- und frühgeschichtlicher Forschungen an der Berliner Akademie der Wissenschaft 1946–1952. Zum 110. Geburtstag von Wilhelm Unverzagt. *Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät* 54/3: 85–100.
- Hilczarówna, Z.
 1956. *Ostrogi Polskie z X–XIII wieku*. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Hollack, E.
 1908. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Im Auftrage des ostpreußischen Provinzial Verbandes bearbeitet und herausgegeben*. Glogau-Berlin: Kommissions Verlag von Carl Flemming.
- Holtmann, G.F.W.
 1993. *Untersuchung zu mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Messern*. Göttingen.
- Hoffmann, M.J.
 1992. Nieznane materiały kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 2: 20–38.
 1999. *Źródła do kultury i osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 177, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
 2000. *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 191, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
- Honczaruk, M. i L. Kacprzak
 - 2014a. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Głębock (34)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
 - 2014b. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Wolnica (98)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Horanin, M.
 2005. Sieć leprozoriów w państwie zakonnym w Prusach. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2: 133–155.
- Ilan, D.
 2016. The ground stone components of drills in the ancient Near East: sockets, flywheels, cobble weights, and drill bits. *Journal of Lithic Studies* 3/3: 261–277. DOI: 10.2218/jls.v3i3.1642
- Jagielska, E.
 2020. (red.) Standardy prowadzenia badań archeologicznych. Cz. 1. Badania nieinwazyjne lądowe. *Kurier Konserwatorski* 17: 9–49.
- Jagodziński, M.F.
 1997. *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu. Katalog stanowisk*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

2010. *Truso. Między Weonodlandem a Witlandem*. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.
2017. *Janów Pomorski/Truso. Struktura i zabudowa strefy portowej (badania 1982–1991)*. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.
- Kacprzak L. i M. Honczaruk
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Górowo Haweckie (62)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Kadrow, S.
1994. Co datują laboratoria radiowęglowe? *Światowit* XXXIX:143–151.
- Khomiakova O.
2021. Sambian-Natangian hillforts in the 1st-millennium AD settlement system of the southeastern Baltic region, [w:] T. Ibsen, K. Ilves, B. Maixner, S. Messal i J. Schneeweis (red.), *Fortifications in their Natural and Cultural Landscape: From Organising Space to the Creation of Power*: 35–49. Schriften Des Museums Für Archäologie Schloss Gottorf 15. Bonn: Habelt-Verlag.
- Khomiakova O., I. Skhodnov i S. Chaukin
2019. Hillforts of the Central Nadruvians: a case study of settlement patterns and social organization in former East Prussia in the first half of the 1st millennium AD. *Archaeologia Lituana* 19: 78–99.
DOI: 10.15388/ArchLit.2018.19.5
- Klimek, R.
2017. Obraz rzeki Pasłęki na nieznanej mapie archiwalnej, [w:] M. Dzik i G. Śnieżko (red.), *Fines testis temporum. Studia ofiarowane Profesor Elżbiecie Kowalczyk-Heyman w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*: 197–219. Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Ziemowit.
2021. Pierwsze kościoły na Warmii i ich wpływ na rozwój dróg lokalnych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 3(313): 459–472.
DOI: 10.51974/kmw-141599
2022. Brody na Warmii w średniowiecznych dokumentach i na nowożytnych mapach rękopiśmiennych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1(316): 123–143.
DOI: 10.51974/kmw-149251
- Kobylińska, U.
- 2017a. Tątlawki, st. 2: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 118–132. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. Wieprz, st. 20: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 249–259. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Ste-
- fana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017c. Durąg, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 272–295. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017d. Podągi, st. 2: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 1*: 444–459. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobylińska, U., R. Solecki i J. Wysocki
2017. Tątlawki, st. 2: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 135–136. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kondracki, J.
2002. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kontny, B.
2005. Czas wojny czy czas dobrobytu? Zmiany w obrazie wyposażenia w broń grobów kultury przeworskiej w rozwiniętym odcinku fazy B2. *Studia i Materiały Archeologiczne* 12: 59–88.
- Koperkiewicz, A.
2023. Civitas Ylienburg. Głos wołającego na Puszczy (Galindzkiej) o ratunek dla pierwszych lokacji miejskich Warmii i Mazur. *Warmińsko Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 15: 6–27.
- Kopiczko, A.
2018. Warmińska kapituła katedralna. Zarys dziejów. *Studia Elbląskie* XIX: 11–27.
2019. Parafia i kościół w Orniecie w świetle protokołu powizytacyjnego z 1798 r. *Archiva, Biblioteki i Muzea Kościelne* 111: 129–145.
DOI: 10.31743/abmk.2019.111.07
- Kosmowska-Ceranowicz, B. i T. Pietrzak
1982. *Znaleziska i dawne kopalnie bursztynu w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwa Geologiczne.
- Koziełło-Poklewski,
- 1973a. Dzieje powiatu, [w:] M. Lossman (red.), *Braniewo. Z dziejów miasta i powiatu*: 37–84. Olsztyn: Pojezierze.
- 1973b. Orneto, Pieniężno, [w:] M. Lossman (red.), *Braniewo. Z dziejów miasta i powiatu*: 137–169. Olsztyn: Pojezierze.
- Krause, E.
1976. Z problematyki badań tzw. „grodzisk stożkowatych” w Polsce. *Sprawozdania Archeologiczne* XXVIII: 283–284.
- Kruppé, J.
1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Pol-*

- sce. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kubicki, R.
2012. *Młynarstwo w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach w XIII–XV wieku (do 1454 r.)*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kurzyk, K. i A. Ostasz
2015. Osada kultury iwieńskiej z Mieścina, gm. Tczew, woj. pomorskie, stan. 17. *Pomorania Antiqua* XXIV: 105–130.
- Kuśnierz, J.
2005. Militaria z Czeremna nad Huczwą. Próba rekonstrukcji sposobu ataku Tatarów na gród (w 1240 r.) na podstawie dotychczasowych badań archeologicznych. *Acta Militaria Mediaevalia* 1: 115–132.
- Labuda, G.
1990. Podbój Prus w XIII wieku, [w:] M. Biskup (red.), *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich w strefie Bałtyku od XIII do połowy XVI wieku*: 31–50. Toruń: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Zakład Historii Pomorza.
- Lubowicka, A.M.
2011. Ceramika z najnowszych badań zamku krzyżackiego w Toruniu. O naczyniach i wiktuałach z krzyżackiej kuchni. *Rocznik Toruński* 38: 127–155.
- Łągiewka, M., L. Opyrchal i M. Wanat
2015. Rola obiektów hydrotechnicznych na obszarach objętych ochroną przyrody. *Przegląd Naukowy – Inżynieria i Kształtowanie Środowiska* 69: 249–256.
- Łapo, J.M.
2009. Wokół Szwedzkiego Szańca. Echa Wojen Szwedzkich w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych Ziem Pruskich. *Pruthenia* 4: 241–286.
- Łukomiak, K.
2015. *Sposoby zamykania pomieszczeń i skrzyń w późnym średniowieczu na tle źródeł archeologicznych z terenu Polski*. Praca magisterska, promotor prof. nadzw. dr hab. Anna Marciniak-Kajzer, Instytut Archeologii, Uniwersytet Łódzki.
2016. Zamykanie pomieszczeń w późnośredniowiecznych siedzibach mieszkalno-obronnych na podstawie źródeł archeologicznych, [w:] K. Marinow, K. Szadkowski, K. Węgrzyńska (red.), *Varia Mediaevalia. Studia nad średniowieczem w 1050. Rocznice Chrztu Polski*: 141–154. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. DOI: 10.18778/8088-325-3.14
- Majewski, M.
2017. Plomby ołowiane, [w:] M. Majewski i K. Stań (red.), *Archeologia Stargardu. Badania na Rynku Staromiejskim*: 117–125. Stargard: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie.
- Marciniak-Kajzer, A.
2006. Późnośredniowieczny dwór rycerski w Leszczu. Przyczynek do dyskusji na temat funkcji niektórych siedzib możnowładczych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1: 7–17.
2011. *Średniowieczny dwór rycerski w Polsce. Wizerunek archeologiczny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
2016. *Archaeology on Medieval Knights' Manor Houses in Poland*. Łódź-Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
2018. Gródki stożkowate czy zamki typu motte. *Archaeologia Historica Polona* 26: 59–70.
- Marcinkowski, M.
2011. *Fajans pomorski ze Starego Miasta w Elblągu*, Elbląg.
2013. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej i nowożytniej ceramice elbląskiej. Zarys problematyki na podstawie wybranych przykładów. *Archaeologia Historica Polona* 21: 239–255. DOI: 10.12775/AHP.2013.011
- Mączyńska, M.
2019. Faza C3 w kulturze wielbarskiej – próba wyróżnienia. *Wiadomości Archeologiczne* LXX: 43–63. DOI: 10.36154/wa.70.2019.02
- Melcher, B. i A. Melcher
1903. *Handbuch des Grundbesitzes im Deutschen Reiche. Dritte Lieferung: Provinz Ostpreussen. Mit einer Karte der Provinz Ostpreussen*. Berlin: Verlag des Königlichen Statistischen Landesamts.
- Michalik, P.
2007. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne noże z zamku w Pucku*. Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 15, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Nadolski, A.
1954. *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Łódź: Zakład im. Ossolińskich we Wrocławiu.
- Okulicz, Ł.
1970. *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Okulicz, J.
1973. *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Ośrodek Badań Naukowych Imienia Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.
- Oniszcuk A.
2013. *Życie odbite w naczyniu. Konsumpcja*

- luksusowa i codzienna w Gdańsku w XVII–XIX wieku na podstawie naczyń ceramicznych z terenu Centrum Dominikańskiego i kwartału Długi Targ - Powroźnicza, T. I. Warszawa.
- Pasierb, B.
2012. Techniki pomiarowe metody elektrooporowej. *Czasopismo Techniczne. Środowisko* 109/2: 191–199.
- Pilø, L.
2011. The Pottery, [w:] D. Skre (red.), *Things from the Town: Artefacts and Inhabitants in Viking-Age Kaupang. Volume 3*: 281–304. Aarhus: Aarhus University Press. DOI: 10.2307/jj.608256.12
- Piotr z Dusburga.
1679. *Ordinis Teutonicis Sacerdotis, Chronicon Prussiae, in quo Ordinis Teutonicis origo, nec non res ab ejusdem Ordinis magistris ab An. MCCXXVI. usque ad An. MCCCXXVI. in Prussia gestae exponuntur, cum incerti auctoris continuatione usque ad Annum MCCCCXXXV.*
- Pollakówna, M.
1953. *Osadnictwo Warmii w okresie krzyżackim.* Poznań: Instytut Zachodni.
- Półczyński, Ł.
2017. Ołowiane plomby towarowe z Gdańska, Długich Ogrodów, stanowisko 86. *Gdańskie Studia Archeologiczne* 6: 201–216.
- Popkiewicz, E. i J. Czebreszuk
2016. Wiedza i umiejętności rzemieślników obrabiających bursztyn w epoce brązu. Studium archeologii eksperymentalnej na przykładzie produkcji bursztynowego pektorału kultury mykeńskiej. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 52: 81–101.
- Purowski, T.
2008. Wyniki badań wykopaliskowych osady obronnej w Tarławkach, pow. węgorzewski. *Wiadomości Archeologiczne* LX: 335–360.
- Rabek, W. i M. Narwojsz
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Orneta (97).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Rabek, W. i A. Młynczak
2002. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Pieniężno (61).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Rabek, W. i B. Świerszcz
2002. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Chruściel (60).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki i B. Nowacki
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 8, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 71–90. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki, B. Nowacki, A. Orłowska i J. Wysocki
2021. Wyniki badań na stanowisku Stańkowo, stan. 1, pow. kwidziński, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 21–42. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Radkowski, J. i J. Wysocki
2016. Wstęp do problematyki gródków stożkowatych z terenu średniowiecznego państwa zakonu krzyżackiego, znajdujących się na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 295–385. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Rogosz, R.
1983. Obróbka i zastosowanie żelaza, [w:] E. Cnotliwy, L. Leciejewicz i W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*: 262–267. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Rutkowska, P.
2020. *Przebieg procesu bielnicowania w cyklu uprawy monokultur sosnowych w wybranych obszarach piaszczystych Polski Północnej.* Doktorat przygotowany w Katedrze Gleboznawstwa i Kształtowania Krajobrazu Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Rutyna, M.
2017. Strużyna, st. 21: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 79–88. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Schuldt, E.
1981. *Gross Raden. Die Keramik einer slawischen Siedlung des 9./10. Jahrhunderts.* Berlin: VEB Deutsches Verlag der Wissenschaften.

- Siczek, Ł.
2016. Gwoździe jako zabytek archeologiczny. Materiały z badań zamku Chojniku. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 58: 165–179.
DOI: 10.17427/SSA16009
- Solecki, R.
2017a. Strużyna, st. 24: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 101–105. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017b. Grabin, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 315–332. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2021. (red.) *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
2022a. Boreczno, st. 8: położenie grodziska i jego forma, [w:] R. Solecki (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 3*: 192–194. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
2022b. Winiec, st. 2: znaleziska, [w:] R. Solecki (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 3*: 119–132. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R., F. Welc i B. Nowacki
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 7, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 91–105. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R. i J. Wysocki
2017. Wieprz, st. 20: położenie grodziska i jego forma, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 243–244. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Solon, J., J. Borzyszkowski, M. Bidłasik, A. Richling, K. Badora, J. Balon, T. Brzezińska-Wójcik, Ł. Chabudziński, R. Dobrowolski, I. Grzegorzczak, M. Jodłowski, M. Kistowski, R. Kot, P. Krąż, J. Lechnio, A. Macias, A. Majchrowska, E. Malinowska, P. Migoń, U. Myga-Piątek, J. Nita, E. Papińska, J. Rodzik, M. Strzyż, S. Terpiłowski i W. Ziaja
2018. Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data. *Geographia Polonica* 91/2: 143–170.
DOI: 10.7163/GPol.0115
- Sowiński, T.
2015. *Z biegiem Wąszy. Szlaki dydaktyczno-historyczne w gminie Pieniężno*. Pieniężno: Urząd Miejski w Pieniężnie.
- Starski, M.
2009. Późnośredniowieczne naczynia gliniane z zamku w Pucku. *Studia i Materiały Archeologiczne* 14: 195–284.
- Szczygieł, K.
2024. Wyniki analizy szczątków zwierzęcych pochodzących z warstw kulturowych grodzisk badanych w ramach projektu „Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 2. Warmia Wschodnia”, [w:] R. Solecki (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 3: Odkrywane na nowo*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Thielen, P. G.
1958. *Das grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens (1414–1438)*. Marburg: N.G. Elwert Verlag.
- Wadyl, S.
2013a. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Rejsytach, gm. Rychliki (stan. 1 i 2) w świetle wyników badań archeologicznych. *Pruthenia* VIII: 149–164.
2013b. Wczesnośredniowieczna ceramika naczyniowa z mezoregionu dorzecza górnej Drwęcy. *Acta Universitatis Nicolai Copernici* XXXIII: 129–152.
DOI: 10.12775/AUNC_ARCH.2013.007
2015. Wczesnośredniowieczna ceramika naczyniowa z mikro-regionu Baldram-Podzamcze, gm. Kwidzyn. *Pomorania Antiqua* 24: 411–452.
2018. Ostroga z zaczepami haczykowatymi zaگیętymi do wnętrza z Bornit, pow. braniewski. *Pomorania Antiqua* XXVII: 241–254.
2019. *Studia nad kształtowaniem się pogranicza pomorsko- i mazowiecko-pruskiego we wczesnym średniowieczu*. Olsztyn: Oficyna Wydawnicza Pruthenia.
2022. Wprowadzenie, [w:] S. Wadyl (red.), *Miejsce, które rodziło władzę. Gród z początków wczesnego średniowiecza w Pasymiu*

- na Pojezierzu Mazurskim: 13–19. Warszawa: Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
DOI: 10.47888/9788366210301.13-19
- Wadyl, S. i K. Martyka
2019. Nowy element układanki. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Bornitach koło Pieniężna. *Slavia Antiqua* LX: 75–93.
DOI: 10.14746/sa.2019.60.4
- Wadyl, S., K. Martyka i D. Malarczyk
2018. Wczesnoabbasydzkie dirhamy z nowo odkrytego grodziska w Bornitach koło Pieniężna. *Wiadomości Numizmatyczne* 62/1–2(205–206): 129–143.
DOI: 10.24425/wn.2018.125040
- Waluś, A.
1987. Wstępne wyniki badań cmentarzyska kurhanowego w miejscowości Piórkowo, gm. Płoskinia, woj. elbląskie [w:] A. Pawłowski (red.), *Badania archeologiczne w województwie elbląskim w latach 1980–83*: 177–192. Malbork: Muzeum Zamkowe.
1990. „Łużycka” faza cmentarzyska kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w Piórkowie, woj. elbląskie, [w:] T. Malinowski (red.), *Problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*: 117–132. Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
1992. Cmentarzysko kurhanowe w Piórkowie, woj. elbląskie, w świetle prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1984–1987. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 2: 39–52.
- Waluś A. i B. Kowalewska
1999. *Kurhan I i II z cmentarzyska w Stolnie, gm. Miłakowo, woj. warmińsko-mazurskie*. (= *Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages* 1). Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Wiewióra, M.
2016. Gród i zamek w państwie krzyżackim – miejsce tradycji czy tradycja miejsca? *Archaeologia Historica Polona* 24: 195–231.
DOI: 10.12775/AHP.2016.010
- Woelky, C.P. i J.M. Saage
1860. *Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlandes. Bd. 1: Urkunden der Jahre 1231–1340*. Mainz: Verlag von Franz Kirchheim.
- Woelky, C.P.
1874. *Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands. Bd. 3, Urkunden der Jahre 1376–1424 nebst Nachträgen*. Braunschweig-Leipzig: Eduard Peter.
- Wołagiewicz, R.
1993. *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*. Szczecin: Muzeum Narodowe.
- Woźniakowski, A.
2017. *Trójkąt Lidzbarski odcinek 1 Frombork – Płoskiński Młyn. Mapa turystyczna fortyfikacji na terenie Nadleśnictwa Zaporowo*. Wejherowo: Casamata.
- Wólkowski, W.
2017. Początki zamków warmińskich – problem pierwotnych układów funkcjonalno-przestrzennych zamków dominium warmińskiego do połowy XIV w., [w:] A. Bocheńska i P. Mrozowski (red.), *Początki murowanych zamków w Polsce do połowy XIV w.*: 105–118. Warszawa: Arx Regia – Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie.
- Wyrobisz, A.
1968. *Szkoła w Polsce od XIV do XVII wieku*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Wyszomirski, S. (tłum).
2011. *Piotr z Dusburga. Kronika ziemi pruskiej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Voigt, J.
1830. *Geschichte Preussens : von den aeltesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens*. Tom 4 (= *Die Zeit von der Unterwerfung der Preussen 1283 bis zu Dieterichs von Altenburg Tod 1341*). Königsberg: Verlage der Gebrueder Borntrager.
- Żórawska, A.
2000. Osada ludności kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w Piórkowie, woj. warmińsko-mazurskie. *Światowit* 2(43)/Fasc. B: 286–290.
2001. Bursztyn w kulturze kurhanów zachodniobałtyjskich. *Światowit* 3(44)/Fasc. B: 213–231.
- Żurowski, T.
1951. Fajki gliniane: z badań archeologicznych. *Ochrona Zabytków* 4/1–2(12–13): 39–57.

